

Forrásvizsgálat

Kutatási terveim, céljaim megvalósításához különböző forrásokat hasznosítottam. Kézdivásárhely lokális társadalmának hatékonyabb megismerését elsősorban a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltárban (SÁL) őrzött, 1734–1908 között vezetett református és 1724–1935 között írott római katolikus egyházi anyakönyvek, valamint az 1895–1912 között keletkezett kézdivásárhelyi polgári anyakönyvek (KPHA) adatai segítették elő. Másodsorban pedig a helyi református egyház 1835–1916 között vezetett jegyzőkönyvei (KREKL) is nagyon fontos információkat nyújtottak kérdéseim megválaszolására. Az Incze László Céhtörténeti Múzeum irattárában (ILCM) szintén jelentős számú és minőségű céhes dokumentum, családi hagyaték és fotó állt a rendelkezésemre. Ugyancsak itt található több mint 300 gyászjelentő az 1897 és 1990 közötti időszakból, melyek pontos információkat tartalmaznak az elhunytakról, illetve azoknak családtagjairól, kapcsolatrendszeréről. Továbbá a magánirattárakban és gyűjteményekben (MITGY) őrzött dokumentumok, valamint a város temetőiben található sírkövek, fejfák feliratai is jelentős segítséget jelentettek az adatgyűjtés és a kutatás során.

Pesty Frigyes 1864–1865 között nagyszabású helynévgyűjtést kezdeményezett Magyarországon és Erdélyben. Kézdivásárhely akkori főbírója, id. Benkő Pál és Varga József főjegyző által postázott jelentésben, válaszban fontos adatokat találtam a városra vonatkozóan is. Habár a közeli Oroszfalu akkor még nem tartozott a városhoz, a Bertalan Gábor bíró és Robert Antal községi jegyző által összeírt adatok abban is segítettek, hogy árnyaltabb képet nyerjek Kézdivásárhely térbeli elhelyezkedésével kapcsolatban (Csáki 2012).

A reformkori Erdély és azon belül Székelyföld társadalmáról szemléletes leírás olvasható Szentiváni Mihály, egy székely primor családból származó utazó *Gyaloglat Erdélyben* című útinaplójában, melyben egy 1837-ben tett utazás tapasztalatairól számolt be (Szentiváni 1986). Szentiváni Mihályhoz hasonlóan az 1860-as években Orbán Balázs vállalkozott Székelyföld településeinek, vidékeinek meglátogatására és bemutatására. Az 1868–1873 között megjelentett szintézisében külön kötetet szentelt Háromszék leírásának, melyben röviden bemutatta a mezőváros kialakulását, múltját, jellegzetes településszerkezetét, intézményeit, jelesebb embereit, valamint az 1848-as forradalomban és szabadságharcban játszott szerepét (Orbán 1869: 101–108). Orbán Balázs monografikus munkájának kiegészítéseként a Székely Mivelődési és Közgazdasági Egylet 1879-ben adta ki Kozma Ferenc a Székelyföld közigazgatási és közművelődési állapotát ismertető munkáját (Kozma 2008 [1879]).

A magyarmacsikási születésű Székely János, 1858–1904 között kézdivásárhelyi református lelkész, 1875-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók Előpatakon meg-

Sepsiszentgyörgyön megjelenő lap fejléce. (SzNM)

tartott nagygyűlésén *Kézdivásárhely múltja és jelene* címmel tartott előadást, melyben a város korai szakaszának rövid ismertetése mellett fontos adatokat közölt az általa ismert korszakról (Székely 1876).

Szentkatolnai Bakk Endre, művelt vízaknai lelkész, családtörténeti munkáit is figyelemre méltóknak találtam. 1893-ban Budapesten jelent meg *A Bak és Jancsó család története*, majd 1895-ben immár a céhes városban a jóval részletesebb *Kézdivásárhelyi s az ottani Jancsó családok története* című könyve (Bakk 1893, 1895). A szerző nemcsak a família adatokban gazdag leírását valósította meg kiadványában, mivel abban jelentős mennyiségű társadalomtörténeti adatot is közölt.

Háromszék Vármegye Magyarország ezeréves fennállásának ünnepére 1899-ben reprezentatív emlékkönyvet jelentetett meg. Annak szerkesztőbizottsága, Potsa József főispán elnökletével arra vállalkozott, hogy tényeken alapuló *igaz és valós* dolgok bemutatásával a vármegye közönsége elé tárja Háromszék történetét, annak megalakulástól kezdve egészen a 19. század végéig. Habár annak bevezetőjében a szerzők nyíltan kihangsúlyozták, hogy kötetük nem kimondottan tudományos munka, az abban közölt történeti, gazdasági és közművelődési írások sorában számos olyan szöveg is olvasható, melyek nagy segítségemre voltak adataim összegyűjtése, kiegészítése és ellenőrzése során (Potsa szerk. 1899).

1905-ben a *Székelyföld* című hírlap *Tárca* rovatában tette közzé dr. Török Andor, akkori polgármester írását *Kézdivásárhelyi élet a XVIII. századelején* címmel. A szerző a későbbiekben is tartott ismeretterjesztő előadásokat a témában, melyek közül az Erzsébet Árvaleány-nevelő Intézet 1932-ben szervezett estélyén elhangzott beszéde nyomtatott formában *Előadások* című kis kiadványban jelent meg. A tudós polgármester írásaiban és újságcikkeiben számos olyan adatot ismertetett, melyek ma már nélkülözhetetlenek a város történelmének megismerésében még akkor is, ha forrásait nem jelölte, nem hivatkozta meg. A szerző egyik cikkében azt írta, hogy ő csak *mozaik-szerű* adatokat ismertet, mivel a rendelkezésére álló *régi poros iratok* hiányosak (Török 1905, 1932). 1875-ben Székely János református lelkész korábban említett írásában megjegyzi, hogy az okmányok ugyan nincsenek meg eredetiben, de a város levéltárában hiteles másolatok vannak, azok kutathatók, felhasználhatók egy majdani városmonográfia megírásához (Székely 1876: 235). Dr. Török Andor polgármester tehát a város levéltárában akkor még meglévő iratokat használt fel, ezért az általa közzétett információkat megbízhatóknak tartom, és a későbbiekben hivatkozom is rájuk. Helyt-

álló megállapításait a 18. századi református anyakönyvek adatai is alátámasztották, egyértelműen igazolták.

A kézdivásárhelyi közművelődési élet kutatásához további támpontot jelentett dr. Molnár Dénes ügyvéd (az 1903-ban elhunyt Molnár Józsiás országgyűlési képviselő unokaöccse) Turóczy István helybeli könyvnyomdájában 1941-ben kiadott kis füzet, melyben a szerző a nagybátyja és annak felesége által létesített Józsiás és Emília Kézdivásárhelyi Sétatéri és Tanulmányi Alapítvány történetét ismertette (Molnár D. 1941).

A Kaszinó múltjának kutatását az is segítette, hogy 1942-ben az egyesület fennállásának századik évfordulójára *A Kaszinó 100 éve* címmel Vajna Károly, dr. Péter János és Ikafalvi Diénes Jenő intézménytörténeti írásai önálló könyv formájában jelentek meg. Vajna Károly állami elemi iskolaigazgató, lapszerkesztő, az egyesület könyvtárosa szövegében az intézmény első kilencven évét foglalta össze. Írása olyan beszámoló, melyet a szerző még a 90. évfordulóra állított össze, és olvasott fel az akkori ünnepi közgyűlés keretében. Mivel sok esetben nem hivatkozik az általa felhasznált forrásokra, adatai nehezen visszakereshetők, ellenőrizhetők. Tekintettel arra, hogy közleménye több évtizedet ölel át, nagy benne a hibalehetőség, viszont más források hiányában nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen munka (Vajna 1942). Dr. Péter János főgimnáziumi igazgató-tanár az 1932–1942 közötti időszakot foglalta össze, elsősorban az általa bemutatott időszak rövidege miatt, már jóval megbízhatóbb adatokat közölt benne, hitelességüket pedig az 1932–1948 között vezetett jegyzőkönyv alapján is lehetett ellenőrizni (Péter 1942).³ Ugyanez mondható el Ikafalvi Diénes Jenő, művelt ügyvéd írásáról is, melyben a szerző a Kaszinó által létesített és fenntartott múzeum első húsz évét ismertette (Diénes 1942).

A kórház alapításának 100. évfordulóra gyűjtötte össze dr. Boga Olivér (1930–2016) a kézdivásárhelyi egészségügyi intézmény múltjára vonatkozó adatokat. Az igazgató-főorvos 1984-ben előbb csak gépelt formában, tehát kis példányszámban közölte a

Első évfolyam.

Kézdi-Vásárhely, 1879. november 30.

3-ik szám.

K.-VÁSÁRHELY ÉS VIDÉKE.

Ismeretterjesztő, vegyes tartalmu hetilap.

<p>Szerkesztőségi iroda: ERDELYI KÁROLY, felső-népiszkolai igazgató lakásán hova a lap szellemi részét illető közlemények küldendők.</p> <p>Kéziratok nem adatnak vagy küldetnek vissza. Bermentetlen levelek csak ismerős kézből fo- gadtatnak el.</p>	<p>A lap előfizetési ára:</p> <p>Egész évre . . . . . 5 frt. — kr. Félévre . . . . . 2 frt. 50 kr. Negyedévre . . . . . 1 frt. 30 kr. Külföldre egész évre . . . . . 7 frt. — kr. Egyes szám ára . . . . . 10 kr.</p> <p>Megjelenik másfél nyomott iven minden vasárnap.</p>	<p>Kiadó hivatal: TURÓCZI és STYPULKOWSKY könyvnyomdájában, hova a lap anyag részét illető küldemények intézendők.</p> <p>Hirdetések, vagy a lap belfar- talmi kör:n kívül eső közleme- nyek mérsékelt díjért, az író- nyak megfelelő pontossággal és terjedelemben közöltetnek; az eredeti kéziratok nem adatnak vissza.</p>
--	---	--

Kézdivásárhelyen megjelenő első hetilap fejléce. (ILCM)

³ ILCM – *A Kézdivásárhelyi Kaszinó közgyűléseinek és választmányi üléseinek jegyzőkönyve, 1932–1948* (V. kötet).

XIX évfolyam.

Kézdi-Vásárhely, 1900 december 6 csütörtök

96. szám.

SZÉKELYFÖLD

Politikai, közgazdasági, társadalmi és szépirodalmi hírlap.

Megjelenik hetenkint kétszer csütörtökön és vasárnapon.
Előfizetési árak: Egyszer 10 korona, félre 5 korona.
Külföldre 2 korona 50 fillér. Egyes szám ára 10 fillér.
Kiszágit, tanítók, paraszok és egyesületek, melyek egyenként, ha előfizetnek, 5 koronáért sorjába a papot.

Feladás szerkesztő: Dobay János.
Kiadó-tulajdonos: Ifj. Jancsó Mózes.

A lap szerkesztői részét illető közlemények a szerkesztőségben (Dobay János Kézdi-Vásárhelytől) tekinthetők.
Kiadóhivatal K. Vásárhely az ifj. Jancsó Mózes köcsvény-szádjában, hol a hirdetmények a előfizetési pénzek kifizetéséig.

Kézdivásárhelyen 1882-től megjelenő hetilap fejléce. (ILCM)

kórház és a kórházi alapítvány monográfiáját, majd 1991-ben már kibővítve, nyomtatott könyv formájában is megjelentette összefoglalását (Boga 1991). A szerző munkájában fontos adatokat közölt a kórház és a vele egyidőben működő más humanitárius intézményekről.

Incze László megállapítása szerint a Székelyföldön, de főként Kézdivásárhelyen a polgári változás többnyire nem a természetes, belső fejlődés eredményeként, hanem általában a központi államhatalom rendelkezései révén következett be (Incze 2004: 225). A gazdasági jellegű változtatásokra minden bizonnyal igaz ez az állítás, de a közművelődés alakítása és a szociális problémák orvoslása már nem működhetett csupán felülről, központból jövő utasítások révén. Jó példa erre a polgári életvitel kialakulásában oly jelentős szerepet játszó egyesületek létrehozása. Azokat pedig elsősorban a korszak jómódú és művelt rétege kezdeményezte, akik kellő érzékenységgel viszonyultak a kor kihívásaihoz és égetőbb szociális problémáihoz. Az egyesületek működéséhez és főleg fenntartásához azonban már szükség volt a helyi társadalom minél nagyobb részvételére. Közvetlen vagy közvetett módon a lokális közösség majdnem minden tagját érintette az egyesületek által felvállalt tevékenység. Elég, ha csak a vizsgált korszak szegénykérdésére, az egészségügyi és a szociális gondozás kezdetleges voltára gondolunk. Például a kórházak létrehozásával és fenntartásával kapcsolatban a helyi társadalom sem maradhatott közömbös, ugyanis azok mindenki számára létfontosságú intézmények voltak (Pál 2003: 385–402, Tóth Á. 2005: 53–59).

Az önkéntesség elvén szerveződő egyesületek elsősorban tagdíjából, másodsorban pedig adományokból igyekeztek fenntartani magukat. Nagyon fontos társadalmi követelmény volt, hogy a szervezetek nyilvánosan is elszámoljanak a befolyt összegekkel. Ugyanakkor erkölcsi szempontból az is számított, hogy a közvélemény miként viszonyul az egyesületek tevékenységéhez. A közvélemény tájékoztatására és alakítására elsősorban a 19. század második felétől megjelenő helyi újságok bizonyultak a legalkalmasabbnak. Nélkülük ma már jóval kevesebbet tudnánk a vizsgált korszak egyesületeinek tevékenységéről. Keszeg Vilmos a tordai polgárosodás, egyesületi élet kibontakozását és eredményeit nemrég hasonló, írott és nyomtatott források segítségével elemezte és értelmezte (Keszeg 2003, 2004, 2014: 224–228).

Kutatásaim során eredményesen használtam fel a Kézdivásárhelyen és a Sepsiszentgyörgyön megjelent, különböző közéleti információkat tartalmazó lapokat is (Incze 2004: 224–225). A vidéki hírlapok etnográfiai jelentőségére Szilágyi Miklós mutatott

rá. „A 19–20. századi társadalmi csoportosulások – olvasóköri és gazdasz-társulatok, tűzoltó egyesületek és sportegyletek – szervezeti életéről (egy-egy bálról, díszbédéről, ismeretterjesztő előadásról, megyei football-rangadóról, városi atlétikai- vagy kugli-versenyéről) az újságban közzétett híradások, a részvételt és a jótékony célú »felülfizetést« nyugtázó »egyleti közlemények« esetében pedig nagy a valószínűsége, hogy eleve nincs, főleg keresni ennél hitelesebb forrást. Alkalmasint nem is készültek jegyzőkönyvek, vagy (ha nem kallódtak el) szűkszavúbbak, mint a legszélesebb olvasóközönségnek szánt reklámok.” (Szilágyi 2001: 84.) A szerző írásában azt is kihangsúlyozta, hogy a polgári réteg szokásait kutató számtalan adatot, leírást talál bennük: például az úri közönség teadélutánjairól, báljairól, műkedvelő előadásairól és korcsolyabemutatóiról (Szilágyi 2001: 78).

A 19. század 70-es éveiben teret hódító újságírás a közérdekű információk közzététele mellett fontos véleményformáló szerepet is játszott. Éppen ezért kutatásaim során elsősorban azokat az adatokat használtam fel, melyeknek hír- és dokumentumértéke egyértelmű. Tekintettel arra, hogy az újságok a mindenkori újságíró szubjektív látásmódján keresztül tükrözik a valóságot, a különböző eseményekről közölt leírások és tudósítások hitelessége, mai szemmel, sokszor megkérdőjelezhető. Éppen ezért a korabeli periodikákban közölt újságcikkek tartalmát sok esetben más források adataival is össze kellett vetnem, más dokumentumok segítségével is kellett ellenőriznem (Héra–Ligeti 2006: 234–246). Kutatásaim során az is nyilvánvalóvá vált számomra, hogy az újságok, különböző okok miatt, nem mindig tudósítottak minden eseményről. A felmerülő kérdések, problémák folyamatosan arra ösztönöztek, hogy megfelelő forráskritikát alkalmazzak a sajtóban megjelent szövegekkel kapcsolatban (Szilágyi 2001: 86–87).

A *Nemere* című politikai, közgazdasági és társadalmi lap 1871–1884 között előbb Brassóban, majd Sepsiszentgyörgyön jelent meg, s a megye egyetlen újságjaként különböző kézdivásárhelyi eseményekről is tudósított. Kézdivásárhelyen az 1870-ben megalakult Közművelődési Egyesület, valamint a Pedagógiai Társaság pár év múlva már szükségét látta egy helyi lap megjelentetésének is, így kezdeményezésükre 1879-ben.

Turóczy László könyvkereskedő és Stypulkowsky nevű társa üzembe helyezte a város második⁴ nyomdáját, melynek segítségével a *Kézdivásárhely és vidéke* című ismeretterjesztő, vegyes tartalmú hetilapot kezdték megjelentetni. A lap főszerkesztői teendőit Erdélyi Károly (1846–1900) felső-népiskolai igazgató végezte. A lap 1880. január 4-től

Kézdivásárhely, 1909.	IV. évfolyam. 2. szám.	Szerda, január 6.
SZÉKELY HIRLAP		
POLITIKAI, TÁRSADALMI, KÖZGAZDASÁGI ÉS SZÉPIRODALMI LAP.		
Megjelenik hetenként keddre: szombaton és vasárnap. Előfizetési árak: Egész évre 10 K. fél évre 5 K. Negyed évre 2-50 fillér. Külföldre 2 koronával több. Egyszeri szám ára 10 fillér.	Felelős szerkesztő és lapfőigazgató: BIRÓ LAJOS.	Hirdetések díjazás szerint. Nyitáster sora 50 fillér. A lap szerkesztésével és közlésével kapcsolatos költségek a szerkesztőre, a hirdetőre és előfizetőre terjednek. Tervezett lapoknál különösen.

A Bíró Lajos által alapított hetilap fejléce. (ILCM)

⁴ Az első az 1849-ben Bem József által adományozott nyomda volt, mellyel a *Székely Hírmondót* nyomták.

IV. évfolyam.	Kézdivásárhely, 1907. január 1. kedd.	1. szám
<p>Előfizetési árak: Egész évre . . . 12 kor. – fillér. Fél évre . . . 6 kor. – fillér. Negyed évre . . . 3 kor. – fillér. Egyes száma . . . kor. 4 fillér. Nyiltér sora . . . 1 korona. Megjelenik hetenként 6-ször. Kélen, szűrtékész és vasárnap restis; szerdén és szombatot kiadó kiadósul.</p>	<h1 style="margin: 0;">SZÉKELY UJSÁG</h1> <p style="margin: 0;">A Háromszék-megyei Függetlenségi és 48-as Párt hivatalos lapja.</p>	<p>Szerkesztő és kiadónál: Molnár Emil lakásán (a régi Posta-utca) van, hová mind a lap szerkesztésével illető közlemények, mind az előfizetési pénzek és hirdetései díjak küldendők. – Keziratok nem adódnak vissza.</p>
Főszerkesztő: Dr. Szentiványi Árpád.	Függelék-szerkesztők: Dr. Czeglédi Miklós, Dr. Nagy György.	Felelős szerkesztő: Molnár Emil.

A Molnár Emil által alapított *Székely Ujság* fejléce. (ILCM)

már *Székely Közlöny* címen hetente kétszer jelenhetett meg, annak köszönhetően, hogy Turóczi László lecserélte a korábbi nyomdagépet, s helyette korszerűbb gyorsajátót vásárolt. Ezt követően a nyomda kétszer is tulajdonost cserélt. Elsőként Szabó Albert (1846–1901) magánvállalkozó, az 1860–1861-ben polgármester Szabó Dániel fia vásárolta meg, majd később eladta azt ifjabb Jancsó Mózesnek, idősebb Jancsó Mózes vegyeskereskedő fiának.⁵ A politikai, közgazdasági, társadalmi és szépirodalmi hírlap 1882 januárjától már *Székelyföld* címen, hetente kétszer jelent meg. Erdélyi Károlyt követően 1899-ig a lap felelős szerkesztője Dobay János (1854–1904) városi főjegyző volt. Az ő munkáját folytatta Vajna Károly (1860–1934) iskolaigazgató és Bíró Lajos főgimnáziumi tanár. 1906-ban az akkori tulajdonos, ifj. Jancsó Mózes (sz. 1859) a lapot megszüntette, de még abban az évben a *Székelyföld* utolsó éveinek felelős szerkesztője, Bíró Lajos *Székely Hírlap* néven hetente kétszer megjelenő lapot indított, mely elsősorban a politikai, társadalmi, közigazgatási és szépirodalmi témájú írások közlését vállalta fel.

Két évvel korábban, 1904-ben Molnár Emil is lapot alapított.⁶ A *Székely Ujság* nevet viselő közéleti periodika lett a későbbiekben Kézdivásárhely legjelentősebb és egyben a leghosszabb életű hetilapja. Megalakulásától kezdve egészen az impériumváltásig a Háromszék-megyei Függetlenségi és 48-as Párt lapjaként jelent meg, azt követően pedig a Kézdivásárhely és Vidéke Gazdasági Egyesület hivatalos kiadványaként működött egészen 1925 tavaszáig. Vele párhuzamosan továbbra is megjelent a már korábban említett *Székely Hírlap* is, mely az első világháborút követően 1925 márciusában egyesült a *Székely Ujsággal*,⁷ amit az új kommunista hatalom 1944 után, elsősorban ideológiai okokból, gyorsan betiltott. Az első negyven év alatt többen szerkesztették a lapot, de az egyesületi élet vizsgálata szempontjából közülük számomra a legjelentősebb személy az az Ikafalvi Diénes Ödön (1874–1936) ügyvéd volt, aki összesen 17 évig látta el a felelős munkát (Incze 2004: 224).⁸

Az említett lapok mellett rövid időn át megjelentek más közéleti újságok is, de ezek

⁵ A polgári anyakönyvek kutatásának eredménye.

⁶ A nagyapja, id. Molnár Józsiás a kézdivásárhelyi lőporgyártást irányította 1848–49-ben; nagybátyja, ifj. Molnár Józsiás az 1903. március 15-én bekövetkezett haláláig, a függetlenségi párt jelöltjeként tíz éven át képviselte Háromszéket a budapesti országgyűlésben.

⁷ 1925. március 29-től a *Székely Ujság* címlapjain következetesen feltüntették azt, hogy „egyesülve a Székely Hírlappal”. Az 1930-as évek elején politikai hetilapként határozta meg magát.

⁸ A gyászjelentő szerint az 1936. október 26-án bekövetkezett haláláig számos egyesületnek volt tagja, a két világháború közötti Kézdivásárhely egyik legaktívabb személye volt.

viszonylag rövid életűek voltak. 1893-ban Bánffy Zsigmond (1854–1905) közismert ügyvéd alapított lapot *Székely Híradó* néven, azonban az rövid két év után megszűnt. 1910 áprilisában indult, és egy évig jelent meg a *Székely Munkapárt* című lap, majd ezt követően 1912 októberétől két és fél éven át a *Háromszékmegyei Népoktatás* című újság. Valamivel hosszabb életű volt a Földi István (1903–1967) tanár által *Székelyföld* néven 1931-ben alapított lap, de ez is csak 1938-ig jelent meg. A 20. század első felében alkalmi kiadványként számos satirikus jellegű lap is megjelent a városban (Incze 2004: 224).⁹

A helyi újságok, az egyesületi kataszter (lásd az *Adattárban*) összeállításán kívül, az egyesületek tevékenységének, a város hétköznapi eseményeinek megismerését is nagymértékben segítették, ugyanakkor az egyesületi tagságra vonatkozóan is sok használható adatot tartalmaznak. A helyi közösség köztiszteletben álló személyeiről részletes ismeretők, nekrológok olvashatók a lapokban, melyekben az érdeklődő nem csak a kiemelkedő személyek tevékenységéről, hanem azoknak családjairól is részletes információt nyer.¹⁰

Az előbbieken bemutatott sajtótermékek, hiányosan ugyan, de megtalálhatók a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban, a kézdivásárhelyi Incze László Céhtörténeti Múzeumban és a helyi Báró Wesselényi Miklós közkönyvtárban, így elsősorban azokra támaszkodtam az egyesületek vizsgálatakor. A korabeli lapok fontosságát számomra növelte az a tény is, hogy az egyesületek által vezetett jegyzőkönyvek többsége egyelőre még nem került elő. A Kézdivásárhelyen Szünetező Tanuló Ifjúság 1901. július és 1914. július között, valamint a már említett Kaszinó 1932. szeptember és 1948. január között vezetett jegyzőkönyveit napjainkban a város múzeuma őrzi. A kézdivásárhelyi

ÁRA 3 LEU.		
XXII. (IX.) évfolyam.	Targul-Sacuesc (Kézdivásárhely), 1925. Március 29. Vasárnap	11. szám
ELŐFIZETÉSI ÁRAK: Fél évre . . . 75 Leu Negyed évre 38 Leu Egy óra . . . 13 Leu Hirdetés mm. . . 2 Leu Nyitótér mm. . . 3 Leu	<h1 style="margin: 0;">SZÉKELY UJSÁG</h1> <p style="margin: 0;">(egyessülve a SZÉKELY HIRLAP-pal.)</p> <p style="margin: 0;">Megjelenik minden vasárnap reggel.</p>	A SZÉKELY UJSAGOT néhai Molnár Emil, a SZÉKELY HIRLAPOT Biró Lajos alapította.
Felelős szerkesztő és kiadó: KOVÁCS J. ISTVÁN.	Főszerkesztő Dr. I. Diénes Ödön	SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: KOVÁCS-HIRLAPIRODA, Str. Horia, Cloaca si Crimean (volt Gábor Aron-utca) 5. szám.

Az egyesült *Székely Hírlap* és *Székely Ujság* első számának fejléce. (ILCM)

⁹ Földi István személye azonban nem kizárólag az újságalapítás szempontjából fontos. Egyike azoknak, akik a két világháború közötti önkéntes munkának értelmet és tartalmat adtak, ugyanakkor értelmiségiként igyekezett mindent megtenni a kisebbségi helyzetbe sodort magyarság megmaradásáért. Antal Árpád Kézdivásárhely és vidéke mindeneként jellemezte (Antal Á. 2004).

¹⁰ A forrásként használt újságokat a szövegben hivatkozom, a rövidítések feloldása: H – *Háromszék*, KV – *Kézdivásárhelyi és Vidéke*, N – *Nemere*, Sz – *Székelyföld*, SzH – *Székely Hírlap*, SzK – *Székely Közlöny*, SzU – *Székely Ujság*.

Erzsébet Árvaleány-nevelő Intézet utódintézményében, a Kézdivásárhelyi Gyermekotthon és Rehabilitációs Központ irattárában szintén fennmaradt két kötetnyi jegyzőkönyv a leányárvaház 1895. december és 1914. december közötti időszakával kapcsolatban. Ugyanakkor magántulajdonban található a Stephanie Menház (1874–1879) első jegyzőkönyve. Kiemelem, hogy a rendelkezésemre álló írott dokumentumok, jegyzőkönyvek számos jól hasznosítható információt nyújtottak kutatásaim során.

Kézdivásárhely urbanizációs folyamatának vizsgálatában segítséget nyújtott a Horváth Gyula által szerkesztett, 2003-ban megjelent Székelyföld című akadémiai szintézis is, mely egészen napjainkig áttekinti a *Székelyföld* történetét. Habár a regionális összefoglalásban jóval kevesebb Kézdivásárhellyel kapcsolatos adatot találtam, mint a hozzá hasonló más székelyföldi városoké, a kiadvány sok információval és szemponttal segítette kutatásaimat, így elsősorban a téma elméleti és módszertani megközelítésénél vettem hasznát (Horváth szerk. 2003).

Az elmúlt évtizedben Háromszéken több olyan kiadvány jelent meg, mely elsősorban az első világháborút megelőző, békebeli időkben készített képeslapokat és fotókat közölt. Például Beke Ernő, kézdivásárhelyi gyűjtő 2004-ben *Üdvözet Kézdivásárhelyről* című, igényes kivitelezésű albumot jelentetett meg, mely jelentős számú és nagyon jó minőségű képeslapot tartalmaz. A tematikus sorrendbe állított lapok segítségével pontosabban tudtuk dokumentálni a város és a piactér 19. század második harmadától kezdődő, majd egészen a 20. század elejéig tartó építkezéseit (Beke 2004). Demeter Lajos és Kisgyörgy Tamás 2011-ben *Életem, Háromszék. Boldog Békeidők* című könyvében elsősorban 1848–1914 között keletkezett fotók, valamint azokhoz szervesen kapcsolódó magyarázatok, szövegek segítségével idézik fel Háromszék múltját, korabeli életét. Kiemelem, hogy a kiadvány számos kézdivásárhelyi vonatkozású képet és szöveget tartalmaz (Demeter–Kisgyörgy 2011). Továbbá felhasználtam az Incze László Céhtörténeti Múzeumban őrzött, még a 19–20. századok fordulóján készített képeslap- és fotógyűjtemény anyagát is.

A városról készített képek mellett, kutatásaim során a személyesebb jellegű, családi fotók összegyűjtésére és vizsgálatára is külön hangsúlyt fektettem, sokszor felhasználtam azokat következtetésem alátámasztására, adataim ellenőrzésére és pontosítására. A múzeum fotótárában, a református egyháznál és a helyben élő magánszemélyek gyűjteményeiben jelentős számú olyan fényképet találtam, melyek általában csak egy-egy eseményt villantanak fel a város közelmúltjából, vagy olyan személyeket ábrázolnak, aki aktív szerepet játszottak a város gazdasági, társadalmi és művelődési életében.